

SOCIAL EXCLUSION IN URBAN SPACE AND PRECARIZATION

KENT MEKÂNINDA SOSYAL DIŞLANMA VE GÜVENCESİZLEŞTİRME¹

Aliye Bilge CERTEL FIRAT²
Ayşe KALAV³

Abstract

Such changes as destruction of agricultural structure along with capitalism, immigration into cities from rural areas where there aren't any job opportunities left for the ones who are immigrating, condensation that poses a problem of unemployment, tending towards precarious jobs, growth of informal sector in cities in time, social and spatial disparities are of vital importance to define urban poverty. What deepens social and spatial disparities in cities is following as: flexible working conditions as a consequence of Post-fordist mode of production since especially 1980s, urban spaces being under control of global capital, destruction of possibilities for the state to intervene in spatial developments in favor of the capital. Urban poverty at the present day makes it hard to control precarization and so social exclusion. In this regard, the aim of the study is to discuss social exclusion and precarization, which are becoming unceasing concepts over time in the context of urban spaces and explore both concepts as regards to urban poverty. The main problem of the study is to reveal that social exclusion and precarization emerge as a result of urban poverty and reproduce each other by means of poverty.

Keywords: Urban poverty, social exclusion, precarization

Özet

Kapitalizmle birlikte tarımsal yapının parçalanması, kırsal alanda iş olanaklarından yoksun kalanların kentlere göç etmesi, kentlerde istihdam sorunu yaratan yoğunlaşma, güvencesiz işlere yönelme, kentlerde zamanla enformel sektörün büyümesi, kentlerdeki mekânsal ve toplumsal farklılaşma gibi gelişmeler kentsel yoksulluğu tanımlamada önemli faktörlerdir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren, post-fordist üretim tarzının getirdiği esnek çalışma koşulları, kent mekânlarının küresel sermayenin kontrolü altına girmesi ve devletin mekânsal gelişmelere müdahale olanaklarının sermaye lehine turpanlanması, kentlerde toplumsal ve mekânsal parçalanmayı derinleştirmektedir. Günümüzde kent yoksulluğu; güvencesizleştirme ve dolayısıyla sosyal dışlanmayı önlenemez bir boyuta taşımaktadır. Bu çerçevede araştırmanın amacı, süreklilik kazanan sosyal dışlanma ve güvencesizleştirmenin kent mekânı bağlamında tartışılması, bu iki kavramın yoksulluk sorunsalı üzerinden açıklanmasıdır. Çalışmanın temel problemi, sosyal dışlanma ve güvencesizleştirmenin, kent yoksulluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkması ve güvencesizlik ile sosyal dışlanmanın da yoksullukla birlikte birbirlerini yeniden üretmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma, güvencesizleştirme

¹ Bu çalışma, 18-20 Mayıs 2017'de Alanya'da düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, bilgecertel@gmail.com

³ Arş. Gör. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aysekalay@gmail.com

GİRİŞ

Bu çalışmada güvencesizlik ile sosyal dışlanma arasındaki ilişki yoksulluk kavramı üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Günümüzde kent yoksulluğu; güvencesizleştirme ve dolayısıyla sosyal dışlanmayı önlenemez bir boyuta taşımaktadır.

Tarihin tüm dönemlerinde var olan yoksulluk olgusunun bugünkü biçimini alması kapitalizmin ortaya çıkışıyla yakından ilişkilidir. Kapitalizmle birlikte tarımsal yapının parçalanması, kırsal alanda iş olanaklarından yoksun kalanların kentlere göç etmesi, kentlerde istihdam sorunu yaratan yoğunlaşma, güvencesiz işlere yönelme, kentlerde zamanla enformel sektörün büyümesi, kentlerdeki mekansal ve toplumsal farklılaşma gibi gelişmeler kentsel yoksulluğu tanımlamada önemli faktörlerdir. 1970’lerde refah devletinin çökmesi, işsizlik, konut sorunu ve diğer kent hizmetlerinden dışlanmayı da içeren bir yoksullaşma sürecini başlatmıştır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren, post-fordist üretim tarzının getirdiği esnek çalışma koşulları, kent mekânlarının küresel sermayenin kontrolü altına girmesi ve devletin eşitsiz, mekansal gelişmelere müdahale olanaklarının sermaye lehine tırpanlanması, yani artan neo-liberal politikalar, kentlerde toplumsal ve mekansal parçalanmayı derinleştirmektedir (Kaygalak, 2001: 130). Neo-liberalizm ve küreselleşmeyle birlikte yapısal dönüşüme uğrayan kentlerde, toplumsal farklılıkları uzlaştırmaya çalışan kent anlayışından, küresel arenada rekabet edebilmek ve tüketim merkezi haline gelme amacı güden kent anlayışına geçilmiştir. “Yüksek işsizlik oranları, düşük ücretli güvencesiz işlerdeki artış, konut sorunları, yerel çöküntü alanlarının büyümesi, sokak suçlarındaki artış ve giderek artan biçimde çocukları da içine alan şiddet yanlısı çetelerin belirmesi gibi sorunlar, bugün genel nitelikte olgular olarak özellikle metropollerde gözlenmektedir” (Kaygalak, 2001: 129).

Bu çerçevede araştırmanın amacı, süreklilik kazanan sosyal dışlanma ve güvencesizleştirmenin kent mekânı bağlamında tartışılması, bu iki kavramın yoksulluk sorunsalı üzerinden açıklanmasıdır. Çalışmanın temel problemi, sosyal dışlanma ve güvencesizleştirmenin, kent yoksulluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkması ve güvencesizlik ile sosyal dışlanmanın da yoksullukla birlikte birbirlerini yeniden üretmeleridir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yoksulluk kavramı ele alınıp, kent yoksulluğunu ortaya çıkaran nedenler açıklanacaktır. İkinci bölümde, birinci bölüme paralel olarak güvencesizlik, kentsel yoksulluk temelinde incelenecektir. Son bölümde ise sosyal dışlanma kavramı açıklanacak, kent açısından değerlendirilecektir.

Yoksulluğu Kavramsallaştırmak ve Farklı Yoksulluk Halleri

Toplumsal formasyon ve yapısal güçlerle de yakından ilişkili olan yoksulluk, sadece ekonomik yoksunluğu değil, fiziksel zayıflık, sömürü ilişkileri, hizmetlere erişim eksikliği, şiddete açıklık, güvensizlik, özsaygının yitirilmesi ve marjinalizasyon gibi süreçleri de içeren bir olgudur. “Kültürel, mekansal ve sosyo-psikolojik faktörlerin, yoksulluk üzerinde onu yeniden üreten, hızlandıran ve derinleştiren etkileri olmakla beraber, olgunun temelinde başta sınıfsal konum olmak üzere onunla bağlantılı biçimde ortaya çıkan ırksal, etnik, dinsel ve cinsel ayrımcılığın yer aldığını belirtmek gerekir” (Kaygalak, 2001: 124).

Yoksulluk kavramına ilişkin olarak literatürde iki temel tanımlama mevcuttur: görelî yoksulluk ve mutlak yoksulluk. Görelî yoksulluk, belirli bir toplumda kabul edilebilir asgari tüketim düzeyinin altında geliri olanları tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk ise, insanın varoluşunu sürdürebilmesi için gereken yeterli besin, barınak ve giyim eşyasından yoksun olmasını içerir. Görelî yoksulluk, yoksulluğun sadece fiziksel değil

aynı zamanda toplumsal boyutunu da içermesi sebebiyle daha çok kabul görmektedir (Giddens, 2000: 309; Kaygalak, 2001: 125).

Yoksulluk açıklamalarındaki temel yaklaşımlar ise, yoksulları kendi yoksulluklarından sorumlu tutan kuramlar ile yoksulluğu toplumdaki yapısal güçlerden yola çıkarak açıklayan kuramlardır. Yoksulların bu konumlarından dolayı sorumlu tutulması anlayışı uzun zamandır var olmakla birlikte, 1970'lerden itibaren bu yaklaşım güç kazanmıştır. Lewis'in "yoksulluk kültürü" kavramı, "...yoksulluğu yeniden üreten ve içinde yer aldığı toplumsal formasyonun bütününden ayrı bir şekilde düşünülebilecek anlamlar, değerler, pratiklere atıfta bulunur ve yoksulluğu kadercilik, tembellik ve şiddet gibi "patolojilerle" açıklamak için kullanılır" (Erdoğan, 2002: 23). Yoksulluk kültürü, yoksulluğun içselleştirilerek, nesilden nesle aktarılmasıyla ilgilidir. İçinde buldukları toplumsal ve kültürel çevre dolayısıyla insanlar yoksulluktan kurtulmak için çabalamaz, kaderci bir tutum sergilerler. Yoksulları suçlayıcı ve aşağılayıcı bir özellik gösteren bu yaklaşım, refah devletinin sosyal politikalarının, yoksulları tembelleştirdiği, çalışmamaya teşvik ettiği eleştirilerini de içermektedir. "Yoksulluk kültürü kavrayışı, ABD sağınca yaygın bir biçimde benimsenmiş ve yoksulluğun, yoksulların "suç"u, kendini sürekli yeniden üreten bir yaşam tarzı olduğu yolundaki argümanlara destek olarak yaygın biçimde kullanılmış, yoksulluk psikopatolojisi üzerine pek çok araştırmaya kaynaklık etmiştir. Dahası bu tez, yoksulluk yardımlarının kısıtlanmasını öngören neo-liberal siyasalara da malzeme sağlamıştır" (Özbudun, 2002: 61). Yoksulları sorumlu gören bu suçlayıcı ve aşağılayıcı yaklaşımın karşısında ise, yoksulluğu yapısal süreçlerle açıklamaya çalışan yaklaşım yer almaktadır. Bu yaklaşıma göre "...toplumdaki yapısal güçler – sınıf, toplumsal cinsiyet, etkinlik, mesleki konum, eğitim düzeyi gibi – kaynakların nasıl dağıtılacağını belirlemektedir" (Giddens, 2000: 315). Bu yaklaşımda, toplumda daha eşitlikçi bir kaynak dağılımıyla yoksulluğun azaltılabileceği savunulur. Bu anlamda, yoksulluğun ve sosyal eşitsizliklerin azaltılabilmesi yönünde çeşitli politikalar üretebilecek en etkili aktör devlet kabul edilir.

Kapitalizm, Küreselleşme ve Kentin Dönüşümü

Sınıflı toplum yapısının bir sonucu olarak, yoksulluk kapitalist sistemlerin bir parçasıdır. Hızlanan küreselleşme ve neo-liberal yeniden yapılanmayla birlikte yoksulluk daha fazla insanı etkilemeye başlamıştır. "...enformasyon devrimi" diye bilinen dönüşüm, üretim ve tüketimin önemli ölçüde yeniden yapılanmasını beraberinde getirirken, aynı zamanda tamamıyla yeni ihtiyaç ve istek tanımları oluşturdu." (Harvey, 2011: 84). Küreselleşen dünyada, teknolojik gelişmelerle birlikte, artık fordist dönemin sanayiye gömülü sermayesi yerine, hizmet ve bilgi teknolojileri üretimi üzerinden sermayenin uluslararası akışkanlığı artmış, finans sermayesi kent mekânına gömülmüştür. Sermayenin mekânla olan bu ilişkisi, işgücünün mekâna bağımlılığının sürmesi dolayısıyla, bu yeniden yapılanma sürecinde çalışanlar yoksullaşmaktadır. Post-fordist dönemle birlikte, üretim merkezleri olan kentler de yapısal dönüşüme uğramış ve "küresel kent" olma yarışına girmişlerdir. Kentleri küresel sermaye açısından çekici kılmak için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Küresel kapitalizm için, "ekonomik-sosyal olduğu kadar kültürel hatta siyasi kompozisyonunu değiştirmeye yönelik" (Özkan ve Sıdal, 2008: 32) uygulamalarla kentler, yeni birer kontrol merkezi haline gelmektedir. Küresel sermayenin (ve yerel sermayenin) kentler üzerindeki etkisi artarken, yoksullaşan çalışanların ve kentteki diğer yoksul kesimlerin etkisi azalmaktadır. "Sermaye birikim süreçlerindeki değişim kendini, yatırımların ve istihdamın dünyanın ve ülkelerin belli bölgelerinde ve kentlerinde yoğunlaşması; sermayenin iç bileşenleri arasındaki – üretim zincirlerine de yansıyan – hiyerarşik ilişkilerin, yerleşim merkezleri arasındaki hiyerarşiyi de yeniden yapılandırması biçiminde ortaya koyar. Dolayısıyla, kapitalizmin gelişme aşamaları, yerleşim sisteminin dönüşümünde de belirleyici olmaktadır" (Ataay, 2001: 54).

Küresel kent veya dünya kenti söylemi kentler arasında hiyerarşik bir ilişki kurmakta; kentin rekabet gücü, küresel sermaye için çekiciliği gibi ölçütlerle kentler bu hiyerarşik sıralamada yükselip düşebilmektedir (Özkan ve Sıdal, 2008: 27-34; Doğan, 2001: 100-101).

Kentsel Yoksulluk ve Yeni Kentsel Yoksulluk

Tüm dünyada artan kentleşme ve kentlerdeki nüfus artışına bağlı olarak, kent özelinde yaşanan yoksulluk oldukça önemli bir sorundur. Ekonomik yetersizliğin yanında, sağlık, eğitim, barınma gibi ihtiyaçların karşılanamaması kent yoksulluğunu derinleştirmektedir. İleri kapitalist ülkelerde kentsel yoksulluk, sistemin yapısal bir özelliği olarak görülmektedir. Geri bıraktırmış ülkeler açısından ise, sanayileşme çok yavaş gelişirken kentleşmenin çok hızlı artması kentsel yoksulluğa neden olmaktadır. Bu ülkelerde kırdan kente gelip işsiz kalan, düşük ücretli güvencesiz işlerde çalışan ve gecekondualarda yaşayan kent yoksulları söz konusudur.

Esnek birikim sürecinde, kentlerin yapısal dönüşümü, yoksulluğun kentlerdeki görüntüsünü farklılaştırmakta, “yeni kentsel yoksulluk” bu noktada yeni bir yoksulluk biçimi olarak kendini göstermektedir. Yeni kentsel yoksulluk hem ileri kapitalist ülkelerde hem de geri bıraktırmış ülkelerde gözlenmekte, eskisine oranla daha yıkıcı bir biçimde tezahür etmektedir. “Geçmişte evsizlik ve yoksulluk, toplumsal ve mesleki hareketlilik ve sosyal devlet programları yoluyla yatıştırılmaktaydı. Sürekli/güvenceli işlerin azalması, parçalanmış (istikrarsız) işgücü pazarının giderek kalıcılaşması ile nitelenen post fordist ekonomi ve istihdam rejimi, yoksulluk tuzağından kaçan eğitimsiz ve herhangi bir mesleki beceriye sahip olmayan büyük bir nüfus kesiminin yaşama şansını azaltmaktadır. Kent merkezinin finans yatırımcıları, şirketlerin merkez büroları ve yeni hizmet etkinliklerinin istilasına uğraması, düşük gelirli yerleşme ve konut edinme olasılığını düşürmektedir. Özelleştirmeler ve sosyal devlet anlayışının düşüşü tüm bu sorunlara kamusal refleksi azaltmaktadır” (Mingione’den aktaran Kaygalak, 2001:128). Neo-liberal yeniden yapılanma süreci, işçi sınıfıyla birlikte ücretli çalışanları da önemli oranda yoksullaştırmaktadır. Kent mekânında artan bu yoksullaşmanın iki temel belirleyicisi vardır. Birincisi, işçi sınıfının örgütsüzleştirilerek ücretlerin aşağı çekilmesi, ikicisi de kentteki kamu harcamalarının sınırlandırılmasıdır. Kamusal hizmetlerin piyasalaşması da yoksulluğun yaygınlaşmasında önemli bir faktör olmuştur (Dündar, 2011: 118; Kaygalak, 2001: 128-129; Özkan ve Sıdal, 2008: 39-40).

Kent içinde zengin ve yoksulların yaşadıkları alanlar arasındaki mekânsal, toplumsal ve kültürel ayrışmalar kent mekânı içinde parçalanmış bir yapı oluşturmakta, yoksulluğun mekânsal olarak yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Kentteki bu parçalı yapı da sınıfsal yapının bir tezahürüdür. Yoksullar genellikle kentten izole edilmiş, çöküntü bölgelerinde yaşamaktadır. “...kent içinde yoksulların yaşadıkları yerler; kamusal hizmetlerin yetersiz olduğu, yani konut açığının yaşandığı, yolların asfaltlanmadığı, içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin sağlanmadığı, sağlık ve eğitim olanaklarının eksik karşılandığı mekânlardır ve günümüzde “mekânsal yoğunlaşma” yoksulluğun bir özelliği olarak eskisinden daha çok göze çarpmaktadır” (Kaygalak, 2001: 130). Birbirinden çok farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılar barındıran kentte kutuplaşma, yoksulların ötekileştirilmesi, zenginlerin ise kendilerini güvenli sitelere kapatmaları söz konusudur. “...kent mekânı üzerinde sınıfsal kutuplaşmanın bir yansıması olarak ortaya çıkan mekânsal yoğunlaşma olgusu, sınıf mücadelesi açısından bir “yalıtma stratejisi”dir. Yoksullarla zenginlerin yüz yüze gelmesini engelleyen bu yalıtma stratejisi, ezilen sınıfların zihinsel üretimleri üzerinde de sınırlayıcı bir etkiye bulunmaktadır” (Kaygalak, 2001: 131). Bu noktada, Marx’ın egemen ideoloji yaklaşımından da söz etmek yerinde olacaktır. “Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda egemen düşüncelerdir. Bir başka deyişle, toplumun

maddi egemen gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür” (Marx ve Engels, 1976: 50). Marx, maddi üretim araçlarına sahip olan sınıfın, zihinsel üretim araçlarını elinde bulundurduğunu, bu araçlardan yoksun olanların da egemen düşünceye bağımlı hale geldiklerinin altını çizer. Bu anlamda, kentsel alanda uygulanan bu “yalıtma stratejisi” ile yoksulların bu durumu içselleştirmeleri, yoksulluğu bir kader olarak görmeleri ve böylece sınıf mücadelesini zayıflatarak, var olan sömürü düzeni meşrulaştırılabilir. Bu durumun bir diğer ifadesi de Gramsci’nin “ortak duyu” ya da “kamusal düşünüş” kavramıdır. Hegemonya altındaki toplumlar tarafından oluşturulan, eleştirel olmayan, egemen sınıfın görüşlerini sıradanlaştırarak kitleleri edilgin kılan ortak duyu, egemen sınıfın hegemonyasını yeniden üretir. Yani egemen ideolojiye bağımlı kılınan yoksullar zamanla bunu normalleştirerek, bu durumu aşma yönünde harekete geçmezler. Bu, yoksulluğun yeniden üretilmesi ve derinleşmesi bağlamında önemli bir noktadır kanımızca.

Yeni kentsel yoksulluğun oluşmasında önemli olan bir diğer etken göç olgusudur. Geri bırakılmış ülkelerde göç ve kentsel yoksulluk ilişkisi, sanayileşmeye bağlı hızlı kentleşmenin ortaya çıkması ve kentteki yoksulluktan en çok etkilenenlerin göçmenlerin olması açısından iki taraflı bir ilişkidir. Sanayileşmeye bağlı olarak artan göç, hızlı ve dolayısıyla çarpık kentleşmeye neden olmuştur. İş bulma, yaşam standardını yükseltme gibi amaçlarla kente gelen insanlar, iş ve konut ihtiyaçlarını gidermek için, barınmak için gecekondu bölgelerine ve geçinmek için ise enformel sektörlere yönelmişlerdir. Refah devleti döneminde bu göçmenlerin önemli bölümüne istihdam sağlanmışsa da sonraki dönemde “işsizlik ve kentin olanaklarından dışlanma durumu süreklilik kazanmaya başlamaktadır” (Kaygalak, 2001: 133).

Kentsel Yoksulluktan Prekaryalaşmaya

Neo-liberal yeniden yapılanmayla birlikte çalışma hayatı da yapısal bir dönüşüme uğramış, iş türlerinin büyük kısmı düzensiz ve güvencesiz hale gelmiştir. “Kamunun küçülmesi ve özelleştirmelerle özel alanın genişlemesi esnek çalışmayı, güvencesiz çalışmayı genelleştirirken bir yandan da devletin çalışma biçimlerini de “kamu işletmeciliği”ne dönüştürerek kamusal kimliği ve zihniyeti de dönüştürmektedir” (Özkan ve Sıdal, 2008: 40). Refah devletinin çözümlü, özelleştirme politikalarının, yeni kamu işletmeciliği anlayışının benimsenmesi, kamusal hizmetlerin piyasalaşmasına neden olmuş, yoksulları büyük ölçüde güvencesiz bırakmıştır. Bu durum çalışan kesimleri yoksullaştırırken, işsizler, engelliler, vb. ile ev içi emeği zaten ücretsiz olan kadınları ve gençleri yoksulluğun en alt düzeyine itmektedir.

Güvencesizlik tek boyutlu bir kavram değildir, esnek çalışma koşullarına bağlı olarak düzensizleşen çalışma yaşamında, sendikasılaştırma, düşürülen ücretler, sosyal korumadan yoksunluğun yanında belirsizliğin çalışanlar üzerinde yarattığı işini kaybetme kaygısı ve stresini de içeren bir kavramdır. “Güvencesiz çalışma kavramı, belirli süreli iş sözleşmesine sahip olan çok geniş bir kesim için kullanılan bir kavramdır. Taşeronluk sistemi ile yaygınlaşan iş güvencesizliği, genel olarak sermaye açısından önemli bir güvence haline gelmiştir” (Bayramoğlu, 2012: 144). İş güvencesizliğini en şiddetli yaşayan gruplar, mevsimlik işçiler, geçici çalışanlar, uzmanlık gerektiren işlerde belirli bir süre için çalışanlar, kadınlar ve işe yeni başlayanlardır. Güvenceli bir işte çalışırken, yapısal dönüşümler sonucu güvencesizleştirilen çalışan gruplar da söz konusudur. Güvencesizlik, günümüzde sadece geri bırakılmış ülkelerde değil, ileri kapitalist ülkelerde de gözlenen bir sorundur (Çakır, 2007: 119-122).

Küresel kapitalizmin sermayeye en önemli armağanlarından birisi olan esneklik ile sermayenin emeğe ve mekâna olan bağımlılığı azalmakta, emeğin bu niteliksizleşmesi süreci kent mekânında yoksulluğu yoğunlaştırmaktadır. “İçinden geçtiğimiz tarihsel dönemde esneklik, yalnızca işgücü piyasasının sermaye lehine kuralsızlaştırılması,

sermayenin karar alma ve uygulama süreçlerinde serbest davranabilmesini değil; aynı zamanda *küresel fabrikalar* aracılığıyla sermayenin *maliyet esnekliğinin* sağlanmasını da kapsamaktadır” (Göztepe, 2012: 23). Neo-liberal yeniden yapılanma, işgücünü bu şekilde yeniden düzenleyerek yoksul kesimleri, güvencesiz işlerde çalışmaya zorlamakta, sermaye için ucuz işgücü haline getirmektedir. Bu yeniden yapılanma sürecinin öncesinde görece daha yüksek olan ücretler ve rahat çalışma koşulları ortadan kalkmış, emek yoksullaşma ve örgütsüzleştirmeyle birlikte proleterleştirilmiştir. Güvencesizleştirmenin arka planında yer alan neo-liberal uygulamalarla proleterleşen bu kesimlerin üretime katılarak, sermaye birikim süreçlerinde kullanılması, küresel sermayenin temel amacıdır (Savul, 2012: 125-127). Emegün örgütsüzleştirilmesi ve bu amaçla uygulanan taşeronlaştırma politikaları ile emegün değersizleştirilmesi, emek piyasasında çalışanların iş güvenliğini ortadan kaldırmaktadır. “...çalışma ilişkilerinin, ‘güvencesizlik’, ‘kuralsızlık’, ‘esneklik’, ‘istikrarsızlık’, ‘belirsizlik’, ‘işgücünün parçalanması ve bireyselleştirilmesi’ yöntemleri ile dönüştürülmesi, çalışanların sınıfsal kimliklerinin ve aidiyet konumlarının sarsılmasına da neden olmaktadır. Bunun sonucunda çalışanların iş güvencesi, şirketlerin kâr ve verimlilik politikalarına bağımlı hale gelmektedir” (Kart, 2011: 1179). Kar maksimizasyonu peşindeki sermaye, yeniden yapılanma sürecinde özelleştirme, taşeronlaştırma politikalarıyla emegün örgütlü birliğini parçalayarak ücretleri düşürmekte, çalışanların işine keyfi olarak son verebilmektedir. Bu anlamda sendikal mücadele ile güvencesizlik oldukça yakından ilişkilidir. İşçi sınıfına, sermaye karşısında direnme ve pazarlık gücü sağlayan sendikal örgütlenme, güvencesizleştirmeyi geriletme kabiliyetine sahiptir. Yeni birikim sürecinde, sermayenin uluslararası ve dolayısıyla mekânlar arası akışkanlığının artması, sendikasılaşma üzerinde önemli bir etken olmuştur. “Mekândan kopan ilişkiler emegün sendikal mücadelesini de sekteye uğratmaktadır. Böylece sermaye küreselleşirken, sendika ve emek yerel kalmaktadır” (Özkan ve Sıdal, 2008: 39).

Neo-liberal yeniden yapılanma süreci, yoksulluk ve güvencesiz çalışmanın yanında, işsizlik ve enformel çalışmayı da artırmıştır. Bu yeniden yapılanma öncesinde var olan işsizlik olgusu, kapitalist sistemin yapısal sonuçlarından birisi kabul edilmektedir. Artan makineleşme, çalışma sürelerinin uzatılması ve küçük üreticilerle geçimlik üretim yapanların mülksüzleştirilmesi sonucu çalışan işçi sayısı azalmış, üretim sürecinin dışında kalmıştır. Bu şekilde üretimin dışında bırakılan kitle, sermaye için “yedek işgücü ordusu”dur. Bu yedek işgücü ordusu, sistemin dönemsel canlanması sırasında istihdam edilmesi, durgunlaşma dönemlerinde ise ücretlerin aşağı çekilmesi işlevleri dolayısıyla sermaye açısından önem arz etmektedir. Ancak küreselleşme ve neo-liberal yapılanma, işsizliği de dönüştürerek kronikleştirmiş, sermayenin küreselleşmesi işsizliği de küreselleştirmiştir. Esnekliğin bir sonucu olarak ortadan kalkan düzenli çalışma koşulları, ilerleyen teknoloji, refah devletinin çöküşüyle kamu sektöründe çalışanların işsiz kalması gibi faktörler de işsizliğin giderek artmasında önemli olmuştur (Sertlek, 2002: 322-324). Yasal düzenlemelerin dışında kalan, seyyar satıcılık, geri dönüşüm işçiliği, inşaat işçiliği gibi çok çeşitli ekonomik faaliyetleri içeren enformel sektör de bu noktada devreye girmektedir. İşsizlik, düşük ücretli güvencesiz işler, artan yoksulluk insanları enformel/marjinal işlerde çalışmaya itmektedir.

Enformel sektör çalışanları üç gruba ayrılmaktadır. İnşaat işçileri, seyyar satıcılar, geri dönüşüm işçileri gibi bireysel çalışanlar ilk grubu oluşturmaktadır. Ev ortamında gerçekleştirilen temizlikçilik, çocuk bakıcılığı gibi ev ekonomisi faaliyetlerinde bulunanlar ikinci grupta yer almaktadır. Üçüncü grupta ise düşük üretim yapan ve çalışanlarının da sosyal güvencesi olmayan küçük üreticileri kapsamaktadır. Sosyal ağlar aracılığıyla genişleyen enformel sektörün ortaya çıkmasındaki en temel etkenler; yoksulluk, işsizlik ve göç ve sağlıksız kentleşmedir. Bunlar kapitalizmin eşitsiz

dağıtım mekanizmalarıyla bağlantılı süreçlerdir. Enformel sektörü ortaya çıkaran bu etkenler, aynı zamanda onu yeniden üreterek sürekliliğini de sağlar (Özkul ve Kanyılmaz, 2012: 41-46).

Kentlerde işsizlik olgusu göçle yakından ilişkilidir. Tarımsal yapının parçalanmasıyla işsiz kalan büyük kitlelerin kentlere akın etmesiyle hızlanan kentleşme, sağlıksız kentler ortaya çıkarmıştır. Kırdan göç edenlerin yanı sıra yabancı göçmenler de söz konusudur. Kentlere göç eden bu gruplar kentlerde yedek işgücü ordusunu oluşturmuş, sosyal devlet döneminde görece daha fazla istihdam olanağı bulabilmiştir. Ancak çalışma koşullarının esnekleşmesiyle birlikte, kente gelenler işsizlikten kurtulmak için güvencesiz, enformel işlere yönelmektedir. Göçmenlerin kentin belli bölgelerinde (çöküntü alanlarında) kentten izole bir şekilde yaşaması, işsizliğin ve dolayısıyla yoksulluğun bu alanlarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu alanlar enformel sektör için işgücünü de içinde barındırmaktadır. Göçmenler ve işsizler dışında, geliri yetersiz olanlar da geçimlerini sağlayabilmek için ikinci bir iş olarak enformel işlere yönelmektedir.

Kırılğan ve İstikrarsız İstihdam İlişkilerinin Bir Sonucu Olarak Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma, toplumsal entegrasyon önünde bir engel teşkil etmekte ve yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle kentlerde giderek artan bir toplumsal parçalanma söz konusudur. Yoksulluk bölgeleri ile kentin zengin kesimlerinin yaşadığı alanlar arasındaki uçurumu derinleştiren en önemli faktörlerden birisi olan sosyal dışlanma, kent mekânında kendini çok açık bir şekilde göstermektedir.

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak 1960'larda Fransa'da ortaya atılmış, 1970'lerde ise tüm dünyanın dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu dönemde, zihinsel ve fiziksel engelliler, suçlular, hasta ve bakıma muhtaç yaşlılar, istismar edilen çocuklar, uyuşturucu bağımlıları, intihara meyilli kişiler yalnız ebeveynler, problemlı aileler, marjinal-asosyal insanlar ve sosyal uyumsuzluk içindeki insanlar, sosyal dışlanma tanımının içine alınmıştır. 1980'li yıllarda ise işsizler ve yoksullar da bu tanımlamaya dâhil edilmiş, sosyal dışlanma bu iki kavram çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır.

Sosyal dışlanma olgusu oldukça karmaşık ve çok boyutludur. Bu nedenle sosyal ilişkilerin bozulması, sosyal korumadan mahrum kalma, yabancılaşıma, yoksullaşıma gibi süreçlerin tümüyle birlikte ele alınmalıdır. Çünkü birbiriyle iç içe olan bu süreçler toplumsal bütünleşmenin önünde engel oluşturmakta, sosyal alanların birinden dışlanma diğerlerinden dışlanmayı da beraberinde getirmektedir. Sosyolojik açıdan sosyal dışlanma, sivil, politik, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmayı ifade eden, toplumsal bir engellilik halidir ve hem bireysel hem toplumsal olarak yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bir başka tanıma göre ise sosyal dışlanma, bireylerin ekonomik ve yapısal nedenlere bağlı olarak, sosyal, siyasal ve kültürel süreçlerden kopmasıdır. Hukuki açıdan ele alındığında ise sosyal dışlanma eksik yurttaşlıktır, yani yurttaşlığa ilişkin haklardan yoksun olma ya da bu haklara ulaşamama halidir (Çakır, 2002: 83-85; Tartanoğlu, 2010: 2-3).

Sosyal dışlanma konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. En çok dikkat çeken yaklaşım Silver'ın sosyal devlet modeli çerçevesinde kategorize ettiği 3 paradigmasıdır. Dayanışma paradigmasına göre sosyal dışlanmaya neden olan şey birey ve toplum arasındaki bağların kopmasıdır. Bu bağların kopması toplumsal anomiyi ortaya çıkarmaktadır, uzmanlaşma paradigması, bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederken, sosyal alandaki etkileşimin ortadan kalkmasını ifade etmektedir. Liberal felsefeye dayanan uzmanlaşmada ekonomik işbölümü sonucu toplumsal alanlar birbirinden ayrılmakta ve sosyal dışlanma ortaya çıkmaktadır. Tekelleşme paradigması ise sınıf ve statü farklılıklarıyla grup tekelciliği sonucunda dışlanma ortaya çıkmaktadır (Çakır, 2002: 84-87; Tartanoğlu, 2010: 3-5).

Sosyal dışlanmanın pek çok unsuru vardır. Bunlardan ilki olan ekonomik dışlanmanın en önemli nedeni işsizlik olsa da çalışan kişiler de dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Düşük ücret, kötü çalışma koşulları, güvencesizlik, düzensiz/esnek çalışma koşulları sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. İnsan onuruna yakışmayacak koşullar altında çalışmak, ihtiyaçlarını bile gideremeyecek duruma gelmek söz konusu olduğu müddetçe de ekonomik dışlanmanın önlenmesi mümkün olmayacaktır. Bir diğeri unsur olan mekânsal dışlanma, bazı mekânlara ulaşmanın önünde engeller ulunmasını ifade etmektedir. Kentlerde mekânsal dışlanma yoğun olarak yaşanmaktadır. Örneğin gecekondu bölgeleri ve bu bölgelerde yaşayan insanlar dışlanmakta, damgalanmakta, toplumsal alanlardan koparılmaktadır. Bu nedenle çoğu zaman kentlerde bütünleşmiş bir sosyal yapıdan söz edilemez. Fiziksel dışlanma, özellikle engelli ve yaşlı kişilerin sosyal hayata katılımı önünde engel oluşturmaktadır. Kent mekânının engelliler, yaşlılar ve çocuklara yönelik düzenlemelerden yoksun bir şekilde tasarlanması bu kişileri sosyal alandan koparmaktadır. Kültürel dışlanmaya ise farklı dine mensup olanlar, etnik gruplar ve LGBTİ+ bireyler maruz kalmaktadırlar. Kentsel alanda, bu gruplar üzerinde dışlanma gözle görülür derecede fazladır. Sosyal ve kültürel hakları, çalışma hakları hatta yaşam hakları bile gasp edilmektedir. Siyasi dışlanma, bireyin hukuksal ve siyasal haklarını kullanmasının engellenmesi halidir. Kurumsal dışlanma ise, bireyleri koruma altına alacak kurumların yetersizliğini, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçların karşılanmasında özel veya kamu hizmetlerinden yararlanamamayı ifade etmektedir. Bunlar çoğu zaman iç içe geçmiş haldedir ve sosyal dışlanma olgusu tüm bu boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır (Çakır, 2002: 85-88; Tolan, 2009: 19-20).

Sosyal dışlanma, işgücü piyasasındaki değişimler, sosyal korumanın gerilemesi, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk ile birlikte artan eşitsizlik nedenleriyle ortaya çıkmaktadır. İşgücü piyasasındaki değişim küresel kapitalizm ve neo-liberal politikalarla birlikte artan serbestleşme, teknolojinin gelişmesi, esneklik gibi unsurların yarattığı değişimleri ifade etmektedir. Bu unsurlar işsizlik, güvencesiz istihdam, kötü çalışma koşulları gibi sonuçlar doğurmakta, kişiler hayatlarını sürdürebilmek için bunlara katlanmaktadırlar.

Küresel kapitalizmle birlikte, yoksulluk da durdurulamaz bir hal almış, yoksullaşan kişiler toplumsal bütünleşmenin dışında bırakılmaya başlamıştır. Kişinin elde ettiği gelir, sosyal bütünleşme açısından oneli bir faktördür. Ancak gelir dağılımındaki adaletsizlik sonucu yoksullaşan bireyler sosyal alanlardan kopmaktadırlar. Yoksullaşma ele alınırken yapısal unsurlar da göz ardı edilmemelidir. Neo-liberalizmin yükselişiyle birlikte azalan sosyal politikalar yetersiz kalmakta, sosyal koruma, eğitim, sağlık gibi haklardan mahrum kalan insanlar kaderine terk edilmektedir. Sosyal koruma kurumlarının yetersiz olduğu bölgelerde dışlanma daha yoğun gözlenmektedir. Toplumun her alanına yayılmış olan eşitsizlik de bir dışlanma nedenidir (Çakır, 2002: 88-95; Güven, 2009: 7-8).

Sadece işsiz ve yoksullar değil, çalışan ve toplumsal ilişkileri olan kişiler de sosyal dışlanmaya maruz kalabilirler. Bu anlamda dışlanan gruplar heterojen bir yapıdadır.

Dışlanma işgücü piyasasından dışlanma biçiminde gerçekleşebilir. Uzun süreli işsizler, ilk defa iş arayanlar, vasıflarına uygun iş bulamayanlar ve işten çıkarılanlar bu grupta yer almaktadırlar. İşgücü piyasasında sosyal dışlanan çalışan yoksullar söz konusu olabilir. Bunlar çalışıyor olmalarına rağmen dışlanma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Düşük ücretli, geçici ya da kısmi zamanlı işlerde çalışanlar bu gruba oluşturmaktadır. Veya işgücü piyasasına hiç katılmayanların yaşadığı sosyal dışlanma söz konusu olabilir. Toplumsal yapıyla çok yakından ilişkili olan bu dışlanma biçimine en çok kadınlar maruz kalmaktadır (Çakır, 2002: 97-99).

Sosyal dışlanma hem bireyler üzerinde hem de toplum üzerinde oldukça olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Sosyal dışlanmanın birey üzerinde, ihtiyaçlarını karşılayamama, stres, kaygı, kadercilik, umutsuzluk, özgüven yoksunluğu, fiziki ve ruhsal bozukluklar, suçla yatkinlik gibi sonuçlar doğurmaktadır. Sosyal dışlanmış birey, sosyal alanlardan koptuğu için bu sorunları aşamamaktadır. Bu iç içe süreçlerde, aynı zamanda ekonomik ve kurumsal dışlanmanın sonucu olarak da fiziksel ve ruhsal bozuklukların tedavisine ulaşamamaktadır. Dışlanmanın toplumsal sonuçları ise suç ve suçlu oranlarının artması, sosyal değer ve sorumlulukların yitirilmesi, isyan duygusu, yabancılaşma vb.dir.

Sosyal dışlanmanın bertaraf edilmesi için genellikle dayanışma kullanılmaktadır. Az gelişmiş ülkelere özgü olan enformel dayanışmada dışlanmış kişiler arasındaki kan bağı, hemşehrlik, aynı gruba mensup olma gibi ilişkilerin getirdiği dayanışmadır. Gelişmiş ülkelerde ise bu formel dayanışma süreci bürokratik yollarla gerçekleştirilmektedir (Çakır, 2002: 99-100; Güven, 2009: 8-9).

Kentsel alanda sosyal dışlanma yoğun olarak gözlenmektedir. Heterojen yapıları olan kentler, insanlar arasındaki bağların zayıfladığı, bireyselliğin ön plana çıktığı, iş, emek ve sermayenin dolaşım alanlarıdır. Sosyal dışlanmaya uğrayan kişi ve grupların, genel olarak kentte sosyal alanlardan koparılması söz konusudur.

Kentlerde sosyal dışlanmaya maruz kalan en önemli gruplardan biri göçmenlerdir. Bu kişiler iş ve ev bulma, kente adapte olma sorunu yaşamaktadırlar. Genellikle çok düşük ücretli, geçici, marjinal işlerde çalışmakta ve çok da sağlıklı koşullara sahip olmayan evlerde yaşamaktadırlar. Hem iç göç hem de dış göç ile kente gelenler kentin belli bir bölgelerinde, kentten izole edilmiş yerlerde yaşamaktadırlar. Bu anlamda göçmenler hem ekonomik hem kurumsal hem de mekânsal dışlanmaya uğramaktadırlar.

Kent mekânında dışlanmaya uğrayan bir başka grubu kadınlar oluşturmaktadır. Zaten toplumsal alanda hep ikinci planda olan kadın, işgücü piyasasından çekilerek, kentte sosyal ve kültürel alanlardan koparılarak, vb. şekillerde dışlanmaya uğramaktadır. Tamamen ev alanına hapsedilen kadın yoksullaşmakta ve sosyal bütünleşmenin dışına itilmektedir. Ataerki toplum yapısıyla yakından ilişkili olan kadının özel alana sıkıştırılması sonucu kadınlar ekonomik, mekânsal, kültürel ve politik dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Dışlanan başka bir grup LGBTİ+ bireylerdir. Sosyal dışlanmanın belki de en ağır biçimini bu kişiler yaşamaktadır. İşgücü piyasasından tamamen dışlanmış haldedirler. Heteroseksizmin bir sonucu olarak toplumun her alanında LGBTİ+ bireyler dışlanmakta, yani sosyal dışlanmayı tüm boyutlarıyla yaşamaktadırlar. Bu ayrımcılık bireyler üzerinde ağır travmalara yol açmakta, gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Dışlanan bir diğer önemli grup yoksullardır, zaten sosyal dışlanma yoksullukla birlikte anılmaktadır. Artık "kolektif tüketim" merkezleri halini almış olan kentlerde, tüketici olmayan gruplar dışlanmakta ve bu bir kısır döngü oluşturmaktadır. Yaşlılar, çocuklar, AIDS hastaları, fiziksel veya zihinsel engelli kişiler de sosyal bütünleşmenin dışında kalan, kentsel alanda dışlanmaya uğrayan diğer gruplardır.

SONUÇ

Çalışmada ayrı bölümler altında incelenen yoksulluk, güvencesizleştirme ve sosyal dışlanma olgularının, kentsel alanda birbirleriyle olan ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde genel olarak yoksulluk kavramına ilişkin yaklaşımlar ve kentin yeni birikim süreciyle birlikte dönüşmesinin kent yoksulluğu üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Karakteri değişen kentsel yoksulluğun şiddeti artarken, esnek çalışma koşullarının kentlerde işsizliği de artırdığı ve dönüştürdüğü gözlenmektedir.

İkinci bölümde ele alınan güvencesizleştirme sürecinin yoksullaşma üzerinde büyük ölçüde etkilidir. Üçüncü bölümde ise sosyal dışlanma ve kentlerde nasıl yaşandığı anlatılmış, yoksulluk ve işsizlikle birlikte anılan sosyal dışlanmanın bu süreçlerle olan ilişkisi belirlenmiştir.

Birbiriyle iç içe olan bu üç olgu döngüsel bir süreç oluşturmaktadır. Çıkış noktası olan kent yoksulluğu, sermaye birikimindeki yeniden yapılanmayla, bizi güvencesizlik noktasına götürmektedir. Yoksullaşmanın bu şekilde giderek artmasıyla, sosyal dışlanma da şiddetlenmektedir. İnsanlar yoksul oldukları için sosyal, ekonomik faaliyetlerden kopmakta ve bunun sonucunda giderek daha da yoksullaşmaktadırlar. Dolayısıyla çıkış noktası olan yoksulluğa tekrar ulaşmaktayız. Birbirini besleyen ve yeniden üreten bu süreçler bu döngüselligi süreklileştirmekte, kırılması çok güç bir yapıya dönüşmesine neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ATAAY, F. (2001) "Türkiye Kapitalizminin Mekânsal Dönüşümü", *Praksis*, 2, s. 53-96.
- BAYRAMOĞLU, S. (2012), "Düzenleyici Devlet Modelinde İstihdam Rejimi: Güvencesizlik", Göztepe, Ö. (Ed.), **Güvencesizleştirme: Süreç, Yanılgı, Olanak** içinde, NoteBene Yayınları, Ankara, 143-147.
- BUĞRA, A. (2009) **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAKIR, Ö. (2002) "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), s. 83-104.
- ÇAKIR, Ö. (2007) "İşini Kaybetme Kaygısı: İş Güvencesizliği", *Çalışma ve Toplum*, 1(12), s. 117-140.
- DOĞAN, A.E. (2001) "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", *Praksis*, 2, s. 97-123.
- DURGUN, Ö. ve ÇAK, D. (2010) "Yoksul Kent Nüfusunun İstihdam Yapısı ve Geçinme Biçimleri: İstanbul Örneği", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), s. 32-55.
- ERDOĞAN, N. (Ed.) (2002) **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- ERDUT, Z. (2007) "Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri", *Çalışma ve Toplum*, 1(12), s. 53-82.
- GIDDENS, A. (2000) **Sosyoloji**, Ayraç Yayınları, Ankara.
- GÖZTEPE, Ö. (2012) "Yeni Dönemin Satırbaşları", Göztepe, Ö. (Ed.), **Güvencesizleştirme: Süreç, Yanılgı, Olanak** içinde, NoteBene Yayınları, Ankara, 15-61.
- GRAMSCI, A. (2011) **Hapishane Defterleri**, 6. baskı, Belge Yayınları, İstanbul.
- GÜVEN, K. (2009) "Sosyal Dışlanmışlık Karşısında Hukukun Aldığı Tedbirler", **Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet- Sosyal Hizmet Sempozyumu '09** içinde, 7-18.
- HARVEY, D. (2011) **Umut Mekânları**, 2. baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- KART, E. (2011) "Küreselleşen Ekonomide "Yeni Çalışan" Tipi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), s. 1172-1188.
- KAYGALAK, S. (2001) "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği", *Praksis*, 2, s. 124-172.
- MARX, K. ve ENGELS, F. (1976) **Alman İdeolojisi [Feuerbach]**, Sol Yayınları, Ankara.
- ÖZBUDUN, S. (2002) "Küresel Bir "Yoksulluk Kültürü" mü?", Özdek, Y. (Ed.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde, TODAİE, Ankara, 53-69.
- ÖZKAN, Y.E. ve SIDAL, S. (2008) "Kent Dönüşümü ve Yoksulluk", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 6(24), s.22-49.
- ÖZKUL, M. ve KANYILMAZ, G. (2012) "Yoksulluk ve Enformelleşme Bağlamında Ortaya Çıkan Bir Yaşam Tarzı: Seyyar Satıcılar", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), s. 27-61.

- SAVUL, G. (2012) "Standart Dışının Standartlaşması: Güvencesiz İstihdam", Göztepe, Ö. (Ed.), **Güvencesizleştirme: Süreç, Yanılgı, Olanak** içinde, NoteBene Yayınları, Ankara, 117-143.
- SERTLEK, T. (2002) "Küreselleşmenin Emekçiler Üzerindeki Etkileri", Özdek, Y. (Ed.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde, TODAİE, Ankara, 317-337.
- TARTANOĞLU, Ş. (2010) "Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 42, s. 1-13.
- TEMİZ, H.E. (2004) "Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması", *Çalışma ve Toplum*, 2(2), s. 55-80.
- TOLAN, B. (2009) "Toplumsal Dışlanmaya Sosyolojik Bir Bakış İçin Notlar", **Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet- Sosyal Hizmet Sempozyumu '09** içinde, 19-25.
- TUFAN, B. ve ÖZGÜR, Ö. (2009) "Göç, Farklılık ve Sosyal Dışlanma", **Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet- Sosyal Hizmet Sempozyumu '09** içinde, 85-94.
- ÜŞÜR, İ. (2002) "Küreselleşme ve Yoksulluk", Özdek, Y. (Ed.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde, TODAİE, Ankara, 45-52.
- ZEYBEKOĞLU DÜNDAR, Ö. (2011) "Türkiye'de Kentsel Yoksulluk Sorunu Açısından Sosyal Belediyeciliğin Önemi", *Mediterranean Journal of Humanities*, 2, s. 117-126.